

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347.44:347.95

**ПРО МОЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ВІДНОСИН ЩОДО ДОБРОВІЛЬНОГО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ**

Венедіктова І. В.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Завальна Ж. В.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: в статті розглянуто проблему можливості договірної регуляції виконання судових рішень при їх добровільному виконанні, а також умови застосування договірної регуляції відносин після вступу судового рішення в силу.

Ключові слова: договірне регулювання відносин, договір, процесуальний договір, мирова угода, добровільне виконання, судові рішення.

Аннотация: в статье рассмотрены возможность договорного регулирования отношений исполнения судебных решений для их добровольного исполнения, а также условия применения договорного регулирования судебных решений.

Ключевые слова: договорное регулирование отношений, договор, процессуальный договор, мировая сделка, добровольное исполнение, судебное решение.

Annotation: the article considers the possibility of contractual regulation of the enforcement of court decisions for their voluntary execution, as well as the conditions for the application of contractual regulation of court decisions.

Key words: contractual regulation of relations, contract, procedural agreement, world transaction, voluntary execution, judicial decision.

Навіть найдосконаліший правотворчий орган не в змозі створити ідеальну систему приписів та норм, що надавали б адекватне вирішення всієї варіативності життєвих ситуацій, особливо якщо це стосується приватних відносин. Сама природа правових норм та принципів приватної сфери дає можливість врегулювання відносин із застосуванням договірної регуляції. Як правило, говорячи та характеризуючи приватні відносини та їх регулювання, науковці, законодавець та практики сходяться в одному, що такі відносини та їх регулювання мають диспозитивний характер. Основним показником та якісною характеристикою диспозитивності є свобода договірної регуляції. Це твердження є справедливим для майнових відносин приватної сфери.

Дещо інші підходи до правового регулювання процесуальних приватно-правових відносин. У регулюванні судового провадження у справах, що виникають із порушення приватних прав та інтересів, превалюють норми імперативного характеру. В той же час у цивільному судочинстві знаходять своє місце (хоча й не в таких обсягах як в регулюванні матеріальних відносин) диспозитивні начала. Останні проявляються в змагальності сторін.

Судочинство країн загальної системи та країн із системами судочинства, які тяжіють до римської системи права мають значні відмінності щодо розуміння змагальності та застосування договірної регуляції процесуальних відносин. Судочинство країн загальної системи передбачає, що суд включається в процесуальні відносини за необхідністю для вирішення колізій, тобто суд виступає в ролі рефері, слідкуючи за дотриманням правил чесного змагання, але не вмішуючись безпосередньо у поєдинок [1]. Такий варіант побудови цивільного процесу є найсприятливішим для використання договірної регуляції відносин із будь-яких процедурних, процесуальних питань між сторонами, які спорять. При чому такі договори можуть бути укладені як до судового засідання, під час нього, так і після розгляду цивільної справи.

Навпаки, цивільне судочинство країн романо-германської системи права, має більш авторитарний характер із вагомою активною роллю суду на всіх стадіях процесу. В процесуальному законодавстві більшості країн цієї групи, в тому числі України, віддається перевага імперативному регулюванню процесуальних відносин. Вважається, що процесуальне право відповідно до специфіки судочинства є публічним, тому його конкретизація та адаптація шляхом договірних засобів приватними особами не можлива.

У судовій практиці України договірне регулювання приватних відносин (в тому числі цивільно-процесуальних) відбувається, головним чином, у вигляді домовленостей про підсудність, арбітражних домовленостей, мирових угод, домовленостей про застосування претензійного чи іншого досудового порядку розгляду регулювання спорів. Усі ці форми договірної регуляції відносин є передбаченими процесуальним законодавством. Такі концептуальні підходи закладені в процесуальному законодавстві та залишилась від радянської судової системи, основним завданням якої було забезпечити охорону та захист суспільного устрою та державних прав та інтересів. Виконання

цього завдання було неможливим без жорстко контрольованого законодавчого регулювання суддівської активності та одночасного істотного обмеження активності сторін у рішенні процесуальних питань. Таким чином, процесуальні відносини з обов'язковою участю суду на публічно-правових засадах а рїогї не могли слугувати розвитку договірного регулювання процесуальних відносин на основі принципу свободи.

На сьогоднішній день, у зв'язку із змінами, що відбуваються в соціумі та державі, проведенням реформ судової системи, розробкою та розглядом нового цивільно-процесуального кодексу, відбувається перегляд підходів і відмічається розширення диспозитивних та змагальних засад, у тому числі із введенням можливостей договірного регулювання відносин, пов'язаних із відправленням правосуддя.

Питання виконання рішення, що вступило в законну силу, на сьогоднішній день стоїть доволі гостро, оскільки, навіть посилення примусових заходів щодо виконання рішення суду не дають позитивного результату. Намагання вирішити цю проблему із застосуванням заходів на основі добровільного волевиявлення направлено на виконання рішення суду є наразі доволі актуальним і нагальним. Питання про природу відносин, що виникають у результаті вступу в законну силу рішення суду та можливості застосування договірного регулювання до таких відносин окремому вивченню не підлягали та вимагають наукового аналізу.

Теоретичні проблеми договірного регулювання цивільно-правових відносин у різний час знаходять своє висвітлення в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як: М.М. Агарков, Ч.Н. Азімов, С.М.Бервено, Т.В. Боднар, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, Н.В. Кузнецова, Д.Г. Лавров, П.Г. Лічман, В.В. Луць, Р.А. Майданник, В.Ф. Маслов, Ю.В. Романец, М. М. Сїбільов, І.В. Спасїбо-Фатеєва, М. Сулейменов та інші.

Процесуальні договори розглядали в своїх працях вітчизняні та іноземні науковці: Ю.Д. Притика, М.А. Рижкова, Н.Г. Елісєєв, О.Ю. Сковрцов, Burnham W., Gottwald P., Grunsky W., Hellwing H.-J., Paterson A., Schiedermaier G., Schelhammer K., Wagner G. та інші.

Не дивлячись на доволі вагомий доробок представників цивільно-правової науки різних періодів, проблема договірного регулювання відносин виконання рішень суду залишається відкритою. *Метою* цієї статті є розгляд відносин, що виникають із вступом у силу судового рішення та можливості встановлення його виконання в договірний спосіб. Відповідно, *завданням* є аналіз законодавчого забезпечення та доктринальних підходів щодо врегулювання виконання чинного рішення суду в договірний спосіб та розгляд умов за яких можливе застосування такого договірного регулювання відносин.

Процесуальні договори (домовленість про підсудність, арбітражна угода, мирова угода тощо) є доволі застосовуваними в міжнародній практиці, та регулюються Конвенцією ООН про визнання та приведення у виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-Йорк, 10 червня 1958 р.), відповідними міжнародними дво- та багатосторонніми договорами, а також на основі арбітражних угод між сторонами [2]. На внутрішньо державному рівні в Україні, застосування договірних форм регулювання відносин виконання рішень з цивільних справ залишається доволі проблематичним.

На сьогоднішній день, рішення, яке вступило в силу може виконуватись як примусово, так і самостійно учасниками відносин на добровільних засадах. Подання стягувачем заяви про примусове виконання рішення суду породжує виникнення адміністративно-правових відносин. При здійсненні виконавчого провадження виконується процедура, передбачена нормами адміністративно-процедурного законодавства, в якому не передбачена можливість укладення договору про добровільне виконання рішення суду ні між стягувачем і боржником, ні з будь-ким іншим учасником таких відносин. Так само строк, який надається боржнику для добровільного виконання рішення суду, також не можна розглядати як договірний правочин, оскільки також надається на виконання імперативних норм Закону України «Про виконавче провадження», що має адміністративну природу. Інша справа, що виконання рішення суду за адміністративною процедурою може розпочатись у результаті направлення виконавчих документів до примусового виконання за загальним правилом протягом трьох років.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про виконавче провадження» встановлено, що виконавчий документ про стягнення періодичних платежів та заяву із зазначенням реквізитів банківського рахунку, на який слід перераховувати кошти та прїзвища, ім'я, по-батьковї стягувача, реквізити документа, що посвідчує його особу можуть бути *самостійно надїслані стягувачем* безпосередньо підприємству, установі, організації, фізичній особі - підприємцю, фізичній особі, які виплачують боржнику відповідно заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи.

У цьому випадку, йдеться про добровільне виконання *перїодичних платежів* (виділено нами – І.В., Ж.З.), тобто таких рішень суду в яких встановлені основні параметри виконання – періодичність, строковість, розміри разових виплат тощо. Але в законі відсутнє нормативне регулювання щодо можливості виконання судових рішень, які стосуються стягнення неперїодичних платежів, а також виконання рішення, що передбачає стягнення не грошовї, а натуральної форми оплати чи здійсненні інших дій, спрямованих на погашення боргу.

Відповідно до ст. 372 ЦПК України сторони мають можливість укласти мирову угоду в процесі виконання рішення суду, яка подається на затвердження до суду, котрий у свою чергу за результатами розгляду постановляє відповідну ухвалу. Також згідно ч. 2 ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження» сторони мають право укласти мирову угоду про закінчення виконавчого провадження, яка визнається судом. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 39 Закону України «Про виконавче провадження» виконавче провадження підлягає закінченню у разі визнання судом мирової угоди між стягувачем і боржником у процесі виконання. Чинне законодавство має на увазі застосування договірного регулювання відносин виконання при розпочатому виконавчому провадженні, із наступним поданням такої форми договірного регулювання для затвердження до суду.

Виникає питання чи можливе застосування договірного регулювання відносин із виконання рішення суду без звернення до державного чи приватного виконавця? Які умови мають бути дотримані для легїтимації такого

договору? І чи можливе застосування договірного регулювання для виконання судового рішення, що передбачає стягнення неперіодичних платежів.

Уявляється, що відповідь на перше питання має бути позитивною, оскільки за умови, що учасники спору не звертаються до відповідних виконавчих органів, таким чином не включають дію адміністративно-правового законодавства, що має імперативний характер. Необхідно зазначити, що хоч і Закон України «Про виконавче провадження» передбачає використання договірного регулювання у вигляді укладення *мирової угоди про припинення виконавчого провадження* (виділено нами – І.В., Ж.З.), але ця форма договірного регулювання не є тотожною із запропонованою нами в дослідженні. Різниця між ними полягає в тому, що мирова угода: 1) оформлює адміністративно-правові відносини; 2) оформлює припинення відносин у сфері примусового виконання, а не добровільного регулювання їх виникнення та розвитку; 3) вимагає затвердження судом чи іншим відповідним органом, який прийняв рішення. Виходячи із вказаного договір про виконання рішення суду знаходиться поза зоною дії адміністративно-правового законодавства.

Крім того, передбачити трансграничну дію такого договору досить складно, оскільки якщо виконавче провадження буде здійснюватись на території третьої держави, то може виникнути питання про дійсність такого договору. Якщо договір визнати процесуальним то виключається можливість визнати його недійсним на підставі його укладення із пороками волі, оскільки процесуальні правовідносини в більшості зарубіжних країн будуються на основі принципу незмінності правових дій. Цей принцип окремо не виділяється у вітчизняному процесуальному праві, але все ж таки знаходить свій прояв в усіх стадіях цивільного судочинства і на території України та означає, що здійснена процесуальна дія є кінцевою, стає юридичним фактом, і сторона яка здійснила таку дію не може його змінити, оспорити чи відкликати за виключеннями, вказаними в законодавстві [3].

Визнати відносини, такими, що підпадають під регулювання цивільно-процесуальних норм означає виключити саму можливість укладення такого договору, оскільки такий вид не передбачений цивільно-процесуальним правом. Вбачається, що застосування договірного регулювання до таких відносин можливе через використання принципу аналогії права та аналогії закону. Питання можливості застосування аналогії для застосування договірного регулювання цих відносин вирішується авторами, відповідно до сприйняття договірного регулювання відносин як єдиного правового інституту із урахуванням особливостей сфери де виникають конкретні відносини. На користь цієї позиції існує декілька аргументів: по-перше, рішення судів у цивільно-правових справах стосуються захисту цивільних прав та інтересів, які є предметом цивільного права; по-друге, із вступом у законну силу рішення суду процесуальні відносини припиняються і виникають матеріальні, оскільки суб'єкти із позивача і відповідача перетворюються на кредитора і боржника із підтвердженими в судовому рішенні правомочностями та обов'язками.

Умовами за яких можливе застосування договірного регулювання добровільного виконання рішення суду, на нашу думку, є:

1) Наявність рішення суду, що набрало чинності. Договір про виконання рішення суду може бути укладений тільки на основі рішення суду, яке вступило в законну силу. Підставою для припинення відносин виконання рішення суду є будь-який письмовий документ, у якому фіксується факт виконання договору в повному обсязі.

2) Відсутність звернення до відповідних органів для примусового виконання рішення суду. Відсутність факту звернення стягувача до відповідних органів для примусового виконання рішення суду означає, що відносини сторін не підпадають під дію норм виконавчого провадження і можуть застосувати самостійне договірне регулювання для встановлення порядку виконання присудженого судом стягнення. Такий договір матиме приватно-правовий характер і засновуватиметься на принципах свободи, розумності та справедливості.

На відміну від мирових угод на припинення виконавчого провадження, які затверджуються судом, такі договірні форми не потребуватимуть посвідчення судовим або іншим державним органом. Як варіант, можливе встановлення факту в нотаріальному порядку – виконання договору про добровільне виконання судового рішення.

3) Наявність вільного волевиявлення про добровільне виконання рішення суду. Договір укладається із тим, що дії вказані в ньому відбуваються, стосуються і є спрямованими сторонами одна на одну, але не в бік суду. При чому виконання має декілька параметрів, які мають відобразитись у договорі у вигляді предмету, об'єкту, строків, порядку виконання тощо.

При визначенні предмету та об'єкту такого договору, уявляється, що необхідно розвести результат на який націлені сторони та дії, якими досягається цей результат. Так, предметом за договором про виконання рішення суду є процедури, правила, які складаються із прав, дозволів, обов'язків, обтяжень, обмежень, зобов'язань тощо. Об'єктом – матеріальні чи організаційні результати (по одинці чи в сукупності), досягнення яких є підставою припинення зобов'язання (передання присудженого, прощення боргу, новації тощо), що виникло на основі рішення суду.

Форми та обсяги відшкодувань визначаються в рішенні суду, але в ньому, як правило, не встановлюються їх конкретні параметри. Майнові розрахунки направлені на виконання рішення можуть здійснюватись в натуральній або грошовій формі. Організаційна форма передбачатиме виконання певних дій або їх сукупності. Регулювання дій може регламентуватись за аналогією з регулюванням договорів про виконання робіт чи надання послуг, залежно від їх виду, направленості та кінцевої мети. Строки, стадії, місце, спосіб та інші положення виконання мають бути врегульовані та узгоджені учасниками. Періодичні платежі та одноразові виплати можливі за договором про виконання рішення суду при визначенні обсягу окремих платежів та конкретних строків перерахувань.

При наявності договору про виконання виникають зобов'язання при порушенні яких і можливе застосування відповідальності за невиконання грошового зобов'язання відповідно до положень цивільного кодексу України.

Таким чином, на основі вищевикладеного, можна дійти висновків про те, що можливість застосування договірного регулювання відносин виконання судового рішення в цивільній справі, що вступило в законну силу можливе на основі та на виконання принципу свободи договору. Виходячи з того, що цивільно-процесуальні

відносини завершилися із вступом рішення суду в законну силу, а адміністративно-правові відносини не розпочиналися за відсутності звернення до відповідних органів примусового виконання, присутні цивільно-правові відносини майнового характеру, до яких може бути застосоване договірне регулювання.

Дослідження правовідносин виконання рішень суду в добровільному порядку потребують подальшого вивчення. Представлені висновки є проміжними в дослідженні проблем виконання рішень суду на основі договору і можуть бути використані для вивчення проблем даного наукового напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Burnham W. Introduction to the Law and Legal system of the United States. T. Paul, Minn.: West Publishing Co., 1995. P. 82-85; Paterson A.A., Bates T.St.J., Poustie M.R. Legal System of Scotland / Cases and Materials. 4-th ed. Edinburgh: W. Green / Sweet&Maxwell, 1999. – P.3.
2. Рожкова М.А., Елисеєв Н.Г., Скворцов О.Ю. Договорное право: соглашения о подсудности, международной подсудности, примирительной процедуре, арбитражное (третейское) и мировое соглашения / Под общ. Ред. М.А. Рожковой. – М. : Статут, 2009. – С. 7-9.
3. Елисеєв Н.Г. Процессуальный договор. – М. : Статут, 2015. – С. 34.

УДК 347.23

ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ФІЗИЧНОЮ ОСОБОЮ ПРАВА НА ОСОБИСТІЙ РОЗВИТОК

Мічурін Є. О.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Анотація: у статті проаналізовано цивільні правовідносини, що виникають при здійсненні людиною права на особистий розвиток. Визначається правова природа цього права. Надається співвідношення права на особистий розвиток з правами, із якими воно пов'язано. Приділяється увага особливостям правовідносин, що виникають при здійсненні особою права на особистий розвиток: їх змісту, об'єкту та суб'єктному складу.

Ключові слова: особистий розвиток, особисті немайнові права, цивільні правовідносини, зміст цивільних правовідносин, здійснення цивільних прав.

Анотация: в статье проанализированы гражданские правоотношения, возникающие при осуществлении человеком права на личное развитие. Определяется правовая природа этого права. Представлено соотношение права на личное развитие с правами, с которыми оно связано. Уделяется внимание особенностям правоотношениям, возникающим при осуществлении лицом права на личное развитие: их содержанию, объекту и субъектному составу.

Ключевые слова: личное развитие, личные неимущественные права, гражданские правоотношения, содержание гражданских правоотношений, осуществление гражданских прав.

Annotation: in the article civil legal relations which arise while carrying out right for human personal development are analyzed. Legal basis for this right is defined in the article. Legal correlation for personal development rights with other rights which it is related to is provided. Attention paid to peculiarities, which arose when right for personal development is been carried out: their content, object and subject composition.

Key words: personal development, personal non-property rights, civil legal relations, the content of civil legal relations, realization of civil rights.

Кожному гарантовано право на особистий розвиток. У сучасних умовах людина прагне до особистого розвитку і держава має сприяти їй у цьому, оскільки гармонійна та розвинута особистість складає основу сучасного суспільства. Суспільство має сприяти розвитку гармонійної та духовно розвиненої особистості, у чому праву на особистий розвиток належить помітне місце. Право людини на особистий розвиток закріплено у законодавстві Європейських та інших держав.

Право людини на особистий розвиток має конституційно-правові, теоретико-правові, цивільно-правові, адміністративно-правові аспекти. Онтогенез як невідворотний процес розвитку людини доведено у психологічній науці. Викликає науковий інтерес цивільно-правова складова права фізичної особи на особистий розвиток. Зокрема, цивільно-правові відносини, що виникають при здійсненні фізичною особою права на особистий розвиток.

У цивільно-правовій науці вже робилися спроби дослідити право фізичної особи на особистий розвиток. Так, Ю.С.Спіфановою прокоментовані основні положення цього права та їх закріплення на міжнародному рівні, зокрема, у Декларації про право на розвиток [1, с. 112-115]. У літературі вказувалося, що особа при здійсненні суб'єктивного цивільного права має право вчиняти дії на свій вільний розсуд, зокрема, здійснюючи право на особистий розвиток [8, с. 57]. У законодавстві є відкритий перелік особистих немайнових прав. Утім, правовідносинам із здійснення права особи на особистий розвиток у науці приділялося недостатньо уваги. Адже здійснення цивільних прав у